

ЗМІСТОВІ СКЛАДОВІ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

Портницька Н.Ф., Радевич М.С. Змістові складові творчої діяльності підлітків (на матеріалі хореографічної діяльності). У статті представлений аналіз структури ціннісно-потребової сфери підлітків, включених до творчої діяльності. Виявлено, що провідними потребами для підлітків є потреби у визнанні, самовираженні, емоційному задоволенні. Коло референтних осіб включає експертів, родичів та ровесників. Оцінка експертів виконує не лише стимулюючу, але й гальмівну функцію: підлітки здатні відмовитися від творчих спроб через страх недосконалої власної творчості. Підлітки, що надають перевагу нерегламентованій діяльності, використовують творчі дії (інвенції) як засіб самовираження та самовдосконалення.

Ключові слова: творчість, потреби, підлітковий вік, цінності, інвенції.

Портницька Н.Ф., Радевич М.С. Содержательные аспекты регуляции творческой деятельности подростков (на материале хореографической деятельности). В статье представлен анализ структуры ценностно-потребностной сферы подростков, включенных в творческую деятельность. Вывявлено, что ведущими потребностями для подростков являются потребности в признании, самовыражении, эмоциональном удовлетворении. Круг референтных лиц включает экспертов, родственников и ровесников. Оценка экспертов исполняет не только стимулирующую, но и тормозящую функции: подростки способны отказываться от творческих попыток из-за страха несовершенства собственного творчества. Подростки, предпочитающие нерегламентированную деятельность, используют творческие действия (инвенции) как способ самовыражения и самосовершенствования.

Ключевые слова: творчество, потребности, подростковый возраст, ценности, инвенции.

Постановка проблеми. Однією з основних потреб підлітків є прийняття у групу ровесників та пошук засобів самовираження для включення у значимі групи. Одним зі шляхів успішного самовираження є включення у різні види творчої діяльності. Однак, в реальних умовах спостерігається зниження бажання підлітків займатися у хореографічних гуртках, часто перевага надається сучасним танцям. Очевидно, причини такої відмови у сфері задоволення базових потреб підлітків у творчій діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз сучасних досліджень свідчить про домінування соціальних потреб у творчій діяльності підлітків. Розвиток творчих здібностей особистості вивчається у психологічних дослідженнях через категорії творчого потенціалу, мотивації, ціннісної регуляції творчої діяльності (Д.Б. Богоявленська, Б.М. Теплов), мотиваційно-ціннісну регуляцію діяльності (Б.Г. Ананьєв, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн) [1]. Соціально-психологічними механізмами розвитку здібностей і творчості, за результатами досліджень, здійснених О.Л. Музики, І.С. Загурської, Н.О. Никончук в межах школи В.О. Моляко є високий рівень рефлексії здібностей та використання стратегій творчої діяльності [3].

Цінності як основа життєвих орієнтацій, вищий диспозиційний рівень особистісного розвитку (В.О. Ядов) розглядається у контексті спрямованості особистості (К.О. Абульханова-Славська, А.В. Брушлинський), установок та ціннісних орієнтацій (Д.М. Узнадзе, М. Рокич). Як вказує О.Л. Музика, повноцінний розвиток творчості та обдарованості здійснюється за умови ціннісної підтримки розвитку творчих

здібностей [7].

Соціально-психологічні складові розвитку творчості у різні вікові періоди значним чином залежать від способів самореалізації та задоволення потреб у схваленні та визнанні з боку найближчого соціального оточення (А. Маслоу, О.Л. Музика, Н.Ф. Портницька). На думку О.Л. Музики, розвиток творчих здібностей варто аналізувати у контексті взаємодії потреб у творчості, у визнанні, суб'єктності та самоідентичності [8].

Детально вивчені механізми розвитку здібностей та обдарованості у різні вікові періоди. Розвиток розумової обдарованості та креативності підлітків визначається домінування пізнавальної мотивації, чутливістю до проблем у пізнанні та високим рівнем вольової регуляції (Н.С. Лейтес, О.М. Матюшкін) [2; 5; 6]. Домінування мотиваційних тенденцій, пов'язаних із взаємодією з оточенням, позитивний чи негативний фон спілкування з однолітками (співробітництво або конкуренція) здійснюють стимулюючий або гальмуючий вплив на розвиток творчості підлітків (О.О. Музика) [3]. Домінування потребових, процесуальних чи результативних компонентів зумовлює вибір окремих стратегій розвитку у спортивній діяльності (О.М. Савиченко) [11]. У творчій діяльності юнаків провідними є тілесні, процесуальні потреби, можливість отримання високих результатів діяльності, соціально-психологічні потреби та можливість саморозвитку [10]. Одним із діяльнісних механізмів виникнення творчості у дитячому віці є інвенції, що виникають у ситуаціях перенасичення рутинною діяльністю (Н.Ф.Портницька) [9].

Формулювання мети і завдань статті. Виникає потреба більш детального вивчення змістового наповнення у схваленні та визнанні у підлітковому віці та специфіки використання творчих дій у регламентованій та нерегламентованій діяльності. Ми припускаємо, що у регламентованій діяльності позитивна оцінка задовольняє потребу у схваленні та визнанні, а негативна включає моральні переживання («не підвести викладача та колектив»); у нерегламентованій діяльності позитивна оцінка забезпечує визнання успіхів підлітків і стимулює до подальшої роботи, а негативна – провокує реакції уникнення. Підлітки використовують інвенції значно обережніше, ніж молодші діти.

Виклад методики і результатів дослідження. Дослідження ціннісно-потребових складових творчої діяльності підлітків здійснювалося за авторської модифікації методики вивчення динаміки здібностей (О.Л. Музика) та методика незакінчених речень Сакса Леві, які були адаптовані до мети та завдань дослідження. Оскільки завданням дослідження було вивчення кола референтних осіб для підлітків та підстави для їх референтності, ми використали лише блок соціальної рефлексії МВДЗ. Для вивчення ціннісних компонентів творчої діяльності та ставлення підлітків до інвенцій, що виникали у процесі діяльності, нами було розроблено перелік незакінчених речень. Досліджувані протягом тижня готували власний хореографічний фрагмент. За умовами експерименту, підлітки демонстрували два фрагменти: колективний танець (регламентована діяльність) та власний фрагмент (нерегламентована діяльність). Для вивчення відмінностей опитування проводилося після кожної серії. Додатково надавався зворотній зв'язок від ровесників та експертна оцінка дорослих. В якості експертів виступили керівники інших хореографічних колективів та керівник Центру творчості (4 фахівці). Експерти надавали лише позитивну оцінку; питання, що стосуються можливої негативної оцінки творчості, були включені в опитування. Під час дослідження надавалася психологічна підтримка з метою зменшення тривожності досліджуваних у ситуації оцінювання експертів.

Аналіз результатів дослідження дозволив визначити відмінності творчості підлітків у регламентованій та нерегламентованій діяльності, а також вплив оцінки експертів на рефлексію окремих компонентів творчості. Розбіжності були виявлені на рівні потребо-ціннісних складових творчості, у ставленні підлітків до творчих дій (інвенцій).

За результатами дослідження, виявлено, що коло референтних осіб для підлітків є стабільним і не залежить від умов діяльності (рис.1).

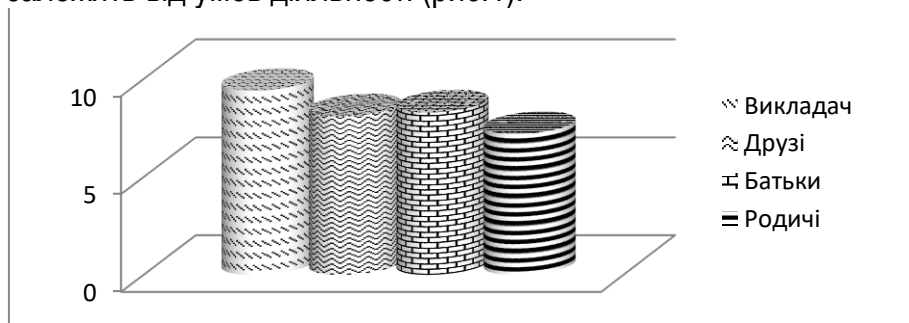

Рис.1. Значимість думки референтних осіб для підлітків у хореографічній діяльності

Найвищі показники значимості оцінки викладача свідчать про те, що підлітки у значимій хореографічній діяльності орієнтуються на думку професіонала як еталона діяльності, який оцінює правильність її виконання («він дозволяє побачити свої помилки, виправити їх, і розвиватися далі»). Традиційною є значимість оцінки батьків, які не є професіоналами, тому, на думку підлітків, отримати від них визнання і схвалення буде легше, ніж від викладача і ровесників. Значимість оцінки ровесників є закономірною зважаючи на те, що досліджувані є підлітками. Думка інших родичів виконує функцію підкріплення.

Виявлено значні відмінності у структурі потреб підлітків у регламентованій та нерегламентованій діяльності (рис.2).

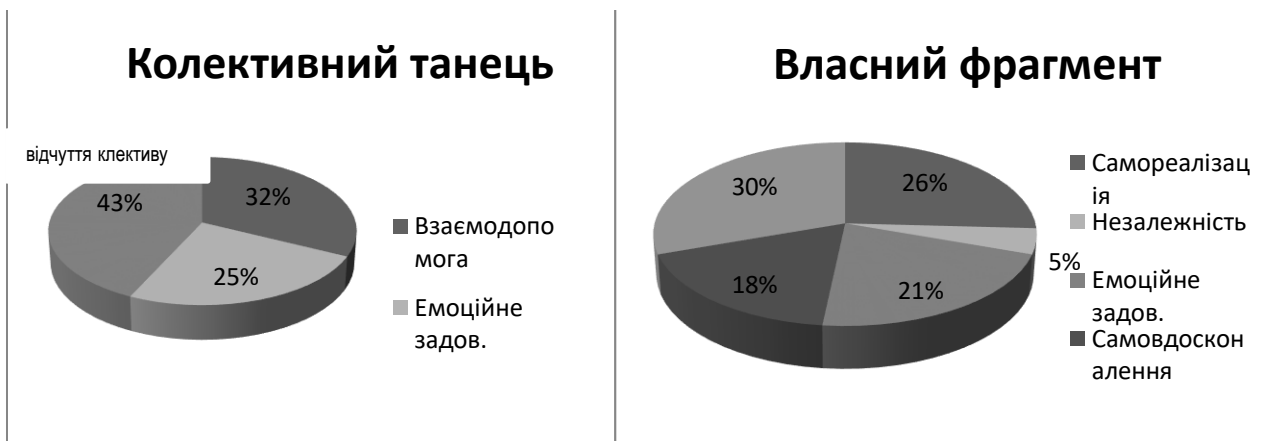

Рис.2. Потреби підлітків, що проявляються у творчій діяльності

Спільним для різних ситуацій є переживання задоволення від творчої діяльності («веселий настрій, який рятує тебе завжди...»). Можемо припустити, що за допомогою танцю підлітки можуть задовольнити свої потреби у переживанні позитивних емоцій.

Виявлено низку відмінностей потребових складових у хореографічній діяльності підлітків. Для регламентованої діяльності характерним є домінування соціально-психологічних потреб приналежності до групи ровесників («відчуття дружності, старанність кожного, ми всі як одне ціле, відчуття згуртованості», «відповідальність не тільки за себе, але й за інших членів колективу») та взаємодопомоги («друзі можуть допомогти вивчити танець та побачити твої помилки і обов'язково допоможуть їх позбавитися»).

У ситуаціях нерегламентованої діяльності провідними є потреби у визнанні, самовдосконаленні та самовираженні, які у повній мірі можуть бути реалізовані у творчій активності та взаємодії з оточенням. Підліток намагається більше працювати, щоб постійно удосконалюватися і відшліфовувати свої навички («дуже цікаво та захоплює»;

я пізнаю нові рухи та вдосконалюю свої вміння, ти більше працюєш»). Через власну творчість підлітки можуть самовиражатися («можна розкритися на повну, власний фрагмент розкриває тебе»).

Задоволення потреби у визнанні займає найбільшу відсоткову частку у колі потреб власної творчості («увага глядача прикута лише до мене, що дає можливість продемонструвати свої вміння»), можуть вказувати на бажання проявити себе, показати свої вміння і отримати визнання збоку інших. Саме визнання із зовні є підтвердженням значимості дій підлітків (це комусь подобається, що його за щось люблять, поважають).

Таким чином, при виконанні регламентованої діяльності підлітки орієнтуються на правильність виконання дій задля отримання схвалення дорослих та ровесників, членів колективу, а у ситуаціях нерегламентованої діяльності провідними є потреби у визнанні та самовираженні.

Вивчення ціннісних складових творчості підлітків (у хореографії) здійснювалося на основі аналізу рефлексії переваг та труднощів, що виникають у регламентованій та нерегламентованій діяльності.

Змістовий аналіз рефлексії проблем у нерегламентованої діяльності, дозволяє описати такі тенденції. Всі досліджувані відзначили «думку інших» як таку, що викликає емоційні хвилювання (а тому сприймається як проблемна). При цьому у регламентованій діяльності значимість оцінки ровесників є дещо нижчою (22% відповідей), ніж у нерегламентованій (26% відповідей щодо значимості думки дорослих та 35% відповідей – ровесників). Суттєвим є зростання значимості оцінки ровесників для прийняття підлітками власної творчості («буду вважати фрагмент вдалим, якщо друзям сподобається»).

Надання підлітками особливої цінності оцінці експертів пояснюється індивідуальною спрямованістю цієї оцінки, відсутністю конкуренції («мене не порівнюють з іншими») та можливістю отримати визнання («щоб сприйняла публіка, щоб їм сподобалось»). Суб'єктивна значимість оцінки ровесників описується через дві тенденції: джерело позитивного та негативного визнання («щоб друзі оцінили мою роботу» і страх «щоб однокласники не сміялись»). Слід зазначити, що в більшості випадків, досліджувані боялися критики, насмішок, які, на нашу думку, можуть призводити до зниження мотивації до власних спроб творчості.

Значимість оцінки ровесників виявляється в її мотивуючій функції. Характерно, що у регламентованій діяльності однаково стимулюючою є і позитивна і негативна оцінка, тоді як у нерегламентованій діяльності підлітки є більш чутливими до негативної оцінки (близько 60% досліджуваних готові почути лише позитивну оцінку, а для 45% досліджуваних негативна оцінка є гальмуючою).

Додатково здійснювався аналіз ставлення підлітків до випадкових інвенцій і помилок. Ми спробували згрупувати варіанти реакції підлітків на «помилкові дії» (рис. 3).

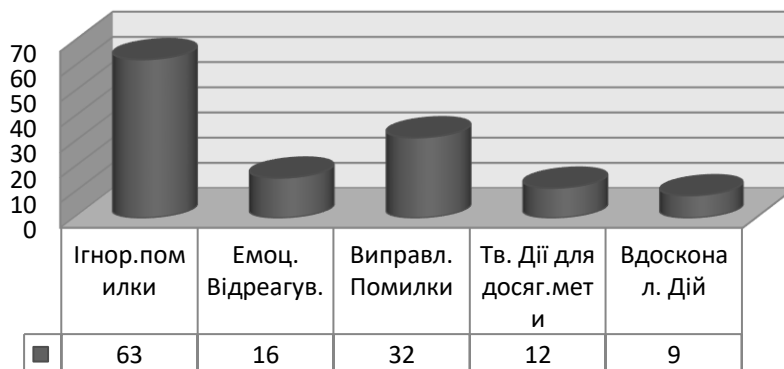

Рис. 3. Стратегія реагування на «помилки» у творчій активності підлітків

Найбільш повторюваними є реакції ігнорування («не зважаю, продовжую далі») та виправлення помилок («швидко подивитися на того, хто поруч і зметикувати, що робити далі»). Менш вираженою є реакція емоційного відреагування у формі блокування емоційних проявів («намагаюсь не хвилюватись»), яке, на думку досліджуваних, сприяє уникненню помилок та успішному виконанню спільної діяльності. Описані варіанти реакцій стосуються справжніх помилок діяльності та є продуктивними у ситуаціях регламентованої колективної діяльності.

Менш вираженими є реакції «творчі дії для досягнення мети» («мені здалося, що так рух виглядатиме краще», «вийшло не так, як у друзів») і «вдосконалення дій» («дома ще потренуюсь так робити»), які є цікавими для аналізу творчих дій. На відміну від дошкільників, які на початкових етапах відмовляються від інвенцій, підлітки від початку діяльності приймають «помилкові дії» як вихідну точку майбутньої творчості [8]. Ці варіанти поведінки демонструють реакцію досліджуваних на інвенції, які лежать в основі майбутніх творчих дій. Прийняття інвенцій, на нашу думку, є ознакою творчої спрямованості особистості і є показниками цінності творчості підлітків. Саме ці дії свідчать про готовність відстоювати їх у взаємодії з оточенням та готовність розвиватися у цій діяльності.

Частина досліджуваних, яка надала пріоритет нерегламентованій творчій діяльності, демонструє усвідомлення потреб у відчутті унікальності, самовираженні через творчість, бути оціненим та визнаним. Ці потреби не можуть бути задоволені у повній мірі у колективній діяльності. Показником цінності творчості є висловлення бажання включити власні творчі дії у спільну діяльність («мені хотілося б, щоб викладач включив мою комбінацію у новий танець, це показало б рівень моєї майстерності», «я зможу пишатися тим, що у мене вийшло, всі побачать, що я талановита»). Однак значна кількість відповідей (47%) має характер уникнення відповідальності («не хочу, щоб мої придумані рухи були включені в танець, тому що це велика відповідальність»), страх осуду («я буду переживати, щоб всім подобався цей рух»), відчуття малоцінності власної творчості («Мені б не хотілося, щоб у танець були включені мої рухи, тому що я вважаю, що викладачі зроблять це краще»).

У регламентованій діяльності провідними є діяльнісні складові правильного виконання дій, відчуття приналежності до групи; у нерегламентованій діяльності провідними є складові соціального визнання та можливості самовираження через створення нового. Вибір колективного танцю (регламентованої діяльності) як пріоритетного підлітками, включеними у хореографічну діяльність, може бути пояснений домінуванням потреби приналежності до групи ровесників («бути разом з усіма»), з одного боку, та страхом відповідальності за власні результати діяльності («викладачі краще знають, що треба танцювати»), з іншого. Регламентована діяльність (спільне виконання танцю) сприймається як джерело задоволення як процесуальних потреб (правильного виконання дій), так і в більшій мірі, соціально-психологічних потреб (бути прийнятим у групі ровесників). Закономірно, що підлітки готові жертвувати свободою дій та можливістю самореалізації заради відчуття приналежності до групи значимих однолітків та уникнення відповідальності за власне експериментування у хореографії. Важливо, що при цьому частина підлітків надає перевагу нерегламентованій діяльності, яка дозволяє задовольнити потреби у визнанні та самореалізації. Для таких досліджуваних помилки (інвенції) стають джерелом розвитку. Можна припустити, що саме ця група підлітків демонструє ознаки творчих здібностей, а в майбутньому, можливо, обдарованості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнення результатів дослідження дозволили описати окремі складові структури ціннісно-потребової сфери підлітків у творчій діяльності.

Значимим для підлітків є потреби у переживанні емоційного задоволення від хореографічної діяльності, від творчості та приналежності до групи ровесників. Відчуття спільності зумовлює суб'єктивну привабливість спільної діяльності (колективного танцю), яка водночас дозволяє уникати невпевненості і негативних переживань щодо допущених помилок. Підлітки готові пожертвувати потребами у визнанні і у самоствердженні, заради відчуття колективного цілого, відчуття себе частиною живого організму, а також зняти з себе відповідальність за власну творчість. Зовнішня оцінка виконує еталонну, стимулюючу оцінку та захисну функції.

У регламентованій діяльності значимим є правильне виконання та відчуття приналежності до групи ровесників та взаємодопомоги.

У нерегламентованій діяльності підлітки задовольняють широке коло потреб: досягати результатів, самовиражатися, отримувати визнання експертів та ровесників. Приймаючи інвенції і включаючи їх як вдосконалення дій та отримання оригінального результату, підлітки орієнтуються на отримання визнання з боку експертів. Нерегламентована діяльність створює основу для розвитку ціннісних аспектів творчої активності підлітків. Водночас страх негативної оцінки з боку експертів може гальмувати творчі спроби.

Дослідження не претендує на повноту і вичерпність висвітлення проблеми. *Перспективами подальших досліджень* є вивчення причин жертвовності потребою у визнанні, вивчення ціннісних аспектів у різних видах творчості, дослідження інших ціннісних аспектів, які регулюють творчу діяльність.

Список використаних джерел:

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: Учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: ИЦ «Академия», 2002 – 320с.;
2. Гергель Е.Л. Развитие креативных способностей у подростков // Проблемы общей и педагогической психологии: Сборник научных работ Института психологии им. Г.С. Костюка. АПН Украины / За ред. академика С.Д. Максименка. – К., 2001. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 80-85.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
4. Психология одаренности детей и подростков: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Н.С. Лейтеса. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 336 с.
5. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности // Вопр. психологии. – 1989. – № 6. – с. 29-33.
6. Музика О.Л. Ціннісна підтримка: теорія і практика сприяння особистісному зростанню // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 7. – С.1-6.
7. Музика О.Л. Взаємодія потреб і здібностей у розвитку творчо обдарованої особистості / Музика О.Л. // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Вид-во «Фенікс», 2014. – Т.ХІІ. – Психологія творчості. – Випуск 20. – С. 213-228.
8. Музика О.Л., Портницька Н.Ф. Розвиток творчих здібностей у наслідувальній діяльності. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 128 с.
9. Портницька Н.Ф. Експериментальне дослідження особливостей наслідування в процесі продуктивної творчої діяльності дошкільників // Педагогіка та психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал. – 2005. – №6. – С. 156-163.
10. Портницька Н.Ф., Атаманська О.А. Змістові складові потребових механізмів творчої активності обдарованих юнаків // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: Збірник наукових праць / За ред. О.Л.Музики. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Т. 14. – Вип. 2. – С. 179-186.
11. Савиченко О.М. Ціннісно-мотиваційні механізми розвитку спортивних здібностей

// Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць // За ред. В.О. Моляко. – Т.12. – Вип.3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – С. 233-238.

References transliterated

1. Bohoiavlenskaia D.B. Psykholohyia tvorcheskykh sposobnostei: Ucheb. pos. dla stud. vyssh. ucheb. zavedenyi. – M.: YTs «Akademyia», 2002 – 320s.;
2. Herhel Ye. L. Rozvytok kreatyvnykh zdibnostei u pidlitkiv // Problemy zahalnoi i pedahohichnoi psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka. APN Ukrainy / Za red. akademika S. D. Maksymenka. - K., 2001. - T. 4. - Ch. 2. - S. 80-85.
3. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen / Za red. V.O. Moliako, O.L. Muzyky. – Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2006. – 320 s.
4. Psykholohyia odarennosti detei y podrostkov: Ucheb. posobye dla stud. vyssh. ucheb. zavedenyi / Pod red. N.S. Leitesa. – 2-e yzd., pererab. y dop. – M.: Yzdatelskyi tsentr «Akademyia», 2000. – 336 s.
5. Matiushkyn A.M. Kontseptysia tvorcheskoi odarennosti // Vopr. psykholohyy. – 1989. – № 6. – s. 29-33.
6. Muzyka O.L. Tsinnisna pidtrymka: teoriia i praktyka spriannia osobystisnomu zrostanniu // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2010. – № 7. – S.1-6
7. Muzyka O.L. Vzaiemodiia potreb i zdibnostei u rozvytku tvorcho obdarovanoi osobystosti / Muzyka O.L. //Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy. – K.: Vyd-vo «Feniks», 2014. – T.Khll. – Psykholohiia tvorchosti. – Vypusk 20. – S. 213-228.
8. Muzyka O.L. Portnytska N.F. Rozvytok tvorchykh zdibnostei u nasliduvalnii diialnosti. Navchalnyi posibnyk dla studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2007. – 128 s.
9. Portnytska N.F. Eksperymentalne doslidzhennia osoblyvostei nasliduvannia v protsesi produktyvnoi tvorchoi diialnosti doshkilnykiv // Pedahohika ta psykholohiia profesiinoi osvity // Naukovo-metodychnyi zhurnal. – 2005. – №6. – S. 156 – 163.
10. Portnytska N.F., Atamanska O.A. Zmistovi skladovi potrebovykh mekhanizmiv tvorchoi aktyvnosti obdarovanykh yunakiv // Aktualni problemy psykholohii: Problemy psykholohii tvorchosti ta obdarovanosti: Zbirnyk naukovykh prats / Za red. O.L.Muzyky. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2015. – T. 14. – Vyp. 2. – S.179-186.
11. Savychenko O.M. Tsinnisno-motyvatsiini mekhanizmy rozvytku sportyvnykh zdibnostei // Aktualni problemy psykholohii: Problemy psykholohii tvorchosti: Zbirnyk naukovykh prats // Za red. V.O. Moliako. – T.12. – Vyp.3iu – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2007. – 318s., S. 233- 238.

Portnytska N.F., Radevych M.S. The corpus components of teenagers creative activity (based on the material of choreographic activity). The development of creativity is regulated by mechanisms of needs and values in teenage. It's about motivational-value regulation of choreographic activity. On the other hand, there is a tendency to refuse creative efforts in joint activities in favor of the proper performance of adult tasks. Description of needs-value sphere's components of teens in choreographic activity is presented in the article. Features of teens' attitude to accidental inventions (in the process of creative activity) is described. The results of empirical research permit to describe need's sphere structure of youth, who included into choreographic activity. We discovered that in regulated activity the main components are right way of doing, sense of belonging to a group of peers and mutual assistance. In the activity that is not regulated the main for teens is to achieve some results, express yourself, get the recognition from the experts and peers. Teens includes inventions («false actions») in their creative activities for achieving original results and for improving the available actions. At the same time, choosing regulated activity as a main, is described by dominating of needs to be included into social connections and a fear to have negative recognition from experts.

Key words: creativity, needs, teen age, values, inventions.